

Vasilij MELIK

SLOVENSKI POSLANCI NA DUNAJU IN V BEOGRADU

Junija 1848 so bile prve volitve v dunajski ustavodajni državni zbor. Težko je reči, koliko je bilo med izvoljenimi poslanci Slovencev, najbrž pa drži, da je bilo med njimi devet izrazitih ali narodno zavednih Slovencev, kakor sta zapisala Fran Zwitter in Stane Granda. Ti so bili dr. Franc Miklošič, bibliotekar v dunajski dvorni knjižnici, najznamenitejši slavist 19. stoletja, jurist dr. Jože Krajnc, oskrbnik Andrej Dominkuš, advokat dr. Matija Kavčič, okrajni komisar Mihael Ambrož, fiskalni pristav dr. Karel Ulepič, veleposestnik Anton Černe, okrajni komisar Anton Gorjup in sodni uradnik Josip Doljak. Prvi trije so bili izvoljeni na Štajerskem, drugi trije na Kranjskem, zadnji trije pa na Goriškem.¹

Ko je bilo konec novega absolutizma in je bilo obnovljeno ustavno življenje, so bili slovenski uspehi sprva zelo skromni. Sistem kurij in pošiljanje poslancev na Dunaj iz deželnih zborov sta bila vzrok, da so bili leta 1861 v državnem zboru samo trije Slovenci: Anton Černe in Anton Gorjup, oba poslanca že v revolucionarnem letu 1848, ter dr. Lovro Toman. Izboljšanje so prinesle neposredne volitve (1873). Po uvedbi splošne kurije (1896) so imeli Slovenci 15 ali 16 poslancev. Višek uspehov v času habsburške monarhije je prinesla Slovincem velika reforma leta 1907, ki je odpravila kurije in uvedla splošno in enako moško volilno pravico. Slovenci so dobili 24 poslancev, kar je bilo v skladu z deležem slovenskega občevalnega jezika v državi, in 24 volilnih okrajev. Največji med njimi z 68.000 prebivalci je bil na Štajerskem (Slovenske Gorice), najmanjši z 32.000 prebivalci pa v Trstu (9 predmestij in okolica). Nastala je svojevrstna podoba Zedinjene Slovenije, ki jo je kazala karta teh okrajev. Ozemlje ni bilo manjše od sedanje Republike Slovenije, saj je obsegalo tudi del Trsta in Koroške (sodne okraje Borovlje, Dobrla vas, Železna Kapla in Pliberk). Kranjska zdaj ni imela več večine vseh slovenskih poslancev, kakor je bilo skoraj vselej dotlej. Enajst poslancev je bilo iz Kranjske, 7 iz Štajerske, 3 iz Goriške, po eden iz Trsta, Istre in Koroške. Po takratnem volilnem postopku je bil v vsakem okraju izvoljen tisti, ki je dosegel več kot polovico veljavnih oddanih glasov. V prvem tako izvoljenem državnem zboru (1907-1911) je imela Slovenska ljudska stranka (SLS) 17 poslancev, liberalci pa sedem.² V drugem državnem zboru (1911-1918) je imela SLS 20 zastopnikov, liberalci pa štiri. S 56% glasov je torej dobila katoliška stranka 83% mandatov.

¹ Fran Zwitter: Slovenski politični preporod XIX. stoletja v okviru evropske nacionalne problematike. Zgodovinski časopis 18, 1964, str. 128. Stane Granda: Die soziale und nationale Struktur der slovenischen Abgeordneten im österreichischen Reichstag 1848-1849, Kromerizský snem 1848-1849 a tradice parlamentarismu ve střední Evropě, Kromeriz 1998, str. 380. Granda navaja Ulepiča, Zwitter pa Štercina.

² Tu ne upoštevamo pripadnosti ob volitvah ampak opredelitev po volitvah. Ploj je bil izvoljen kot kandidat Slovenske kmečke zveze, po volitvah pa je šel svojo pot.

Med 24 slovenskimi poslanci, ki so prišli leta 1907 v dunajski parlament, jih je bilo devet že prej v poslanski zbornici. Najdlje je bil tu Fran Šuklje, ki je bil prvič izvoljen 22 let prej (2. junija 1885), vendar je imelo njegovo poslanstvo več presledkov. Od leta 1891 sta bila državna poslanca Fran Povše in dr. Anton Gregorčič, od leta 1896 dr. Ivan Šušteršič (s prekinitvijo), od leta 1897 Josip Pogačnik, dr. Ignacij Žitnik in dr. Janez Evangelist Krek (tudi ta s prekinitvijo), od leta 1901 dr. Miroslav Ploj. Leto dni pred reformnim parlamentom (maja 1906) je bil izvoljen za državnega poslanca še dr. Anton Korošec. Novih je bilo leta 1907 v državnem zboru 15: na Kranjskem Ivan Hribar, Josip Gostinčar, dr. Janko Hočevnar, Franc Jaklič in Franc Demšar, na Štajerskem Franc Roblek, Vinko Ježovnik, Ivan Roškar, Franc Pišek in dr. Ivan Benkovič, na Koroškem Franc Grafenauer, na Goriškem Alojzij Štrekelj in Josip Fon, v Trstu dr. Otokar Rybář, v Istri Matko Mandić. Pred prvo svetovno vojno je prišlo v državni zbor še osem novih slovenskih poslancev, ker so dotedanji umrli ali pa niso bili ponovno izvoljeni. Ti novi so bili dr. Vladimir Ravnihar, Janez Hladnik, Evgen Jarc, dr. Lovro Pogačnik, dr. Karel Verstovšek, dr. Franc Jankovič, Mihael Brenčič in dr. Gustav Gregorin.

Zadnjima dvema dunajskima parlamentoma sta sledila prva dva beograjska. Po številu slovenskih poslancev in po njihovi strankarski pripadnosti sta bila ta dva beograjska parlamenta močno drugačna od dunajskih, parlamenti so se razlikovali tudi po trajanju. Dunajski parlament iz leta 1907 je trajal nekaj manj kot štiri leta, njegov naslednik pa zaradi vojne nad sedem let. Jugoslovanski parlamenti so bili kratkotrajni. Februarja 1919 je bila dogovorjena podoba Začasnega narodnega predstavništva novega Kraljestva Srbov, Hrvatov in Slovencev, ki je začelo zasedati 1. marca 1919, končalo pa 22. oktobra 1920. Ustavodajna skupščina je bila izvoljena 28. novembra 1920, se sestala 12. decembra 1920, nadaljevala delo tudi po sprejetju ustave in bila razpuščena 21. decembra 1922.³

Začasno narodno predstavništvo je bilo sestavljeno v glavnem po dogovoru med strankami. Slovencev je pripadlo 32 poslancev. Polovico med temi je dobila SLS (16), 11 liberalci, ki so od junija 1918 nosili ime Jugoslovanska demokratska stranka, 5 pa socialni demokrati, ki so na ta način prvič prišli v parlament. Država še ni imela svojih mej. Prekmurje še ni bilo zasedeno, mirovnih pogodb z Avstrijo in Italijo še ni bilo. Slovenske stranke so pri razdeljevanju mandatov upoštevale tako Koroško kot Goriško in Trst. Tako je SLS kot zastopnika Goriške poslala v Začasno narodno predstavništvo nekdanjega državnega poslanca Josipa Fona ter še ne tridesetletnega pesnika in profesorja dr. Jožo Lovrenčiča, JDS pa Dinka Puca, ki je bil član slovenskega narodnega sveta v Gorici. Nekdanji državni poslanec Otokar Rybář in Ivan Marija Čok sta predstavljala Trst, SLS pa je zastopstvo tržaških interesov poverilo dr. Ivanu Schweglu. "Slovenski poslanci v prvi jugoslovanski parlament" so se odpravili iz Ljubljane v Beograd 26. februarja 1919 v dveh vagonih na vlaku ob 8.25.⁴ Med 32 slovenskimi zastopniki je bilo 8 nekdanjih državnih poslancev (Korošec, Pišek, Jankovič, Grafenauer, Gostinčar, Lovro

³ Metod Mikuž: Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji. Ljubljana 1965, str. 97. Djurdje Jelenić: Nova Srbija i Jugoslavija. Beograd 1923, str. 420. Danilo Pavlović: Izborni sistem po Vidovdanskom ustavu. Beograd 1939, str. 31, 104.

⁴ Slovenec 27. 2. 1919.

Pogačnik, Fon, Rybář). No novo pa so prišli v parlament Janez Brodar, dr. Josip Hohnjec, Anton Sušnik, Janez Strciņ, Ivan Vesenjāk, Franc Smodej, dr. Joža Lovrenčič, dr. Ivan Schwegel, dr. Fran Šaubah (vsi ti iz vrst SLS), Karel Triller, Adolf Ribnikar, Franc Novak, dr. Albert Kramar, dr. Vekoslav Kukovec, dr. Pavel Pestotnik, dr. Dinko Puc, Ivan Marija Čok, Ivan Kejžar, Fran Voglar (iz vrst JDS), Melhior Čobal, Josip Kopač, Anton Kristan, dr. Dragotin Lončar in Josip Petejan (iz vrst JDS).

Zakon o volitvah v ustavodajno skupščino je bil sprejet še pred sklenitvijo rapalske mirovne pogodbe in pred izgubo koroškega plebiscita ter je zato računal še na poslance s Koroškega in Goriškega. Zardi tega je bilo slovenskemu ozemlju dodeljeno kar 40 poslanskih mest. Seveda pa volitev ni bilo niti na ozemlju pod italijansko okupacijo niti na ozemlju, ki je bilo izgubljeno s plebiscitom.⁵ Volilni izidi so bili v primerjavi s predvojnimi volitvami in s poznejšimi v dvajsetih letih presenetljivi. SLS je bila sicer še vedno najmočnejša stranka, toda prvič v 20. stoletju ni imela več za seboj večine volilcev. Dobila je samo 37% glasov in 14 poslancev (35%). Leto dni pozneje, 29. decembra 1921 so ji priznali še petnajstega poslanca, ker je verifikacijski odbor ugotovil, da je glavni volilni odbor v Mariboru napačno preštel glasove in narobe razdelil poslanska mesta. Od nekdanjih dunajskih državnih poslancev so bili zdaj samo še trije: Korošec, Gostinčar in Pišek iz vrst SLS ter ljubljanski župan Tavčar, ki pa je kmalu odstopil.

Po volilnem zakonu z dne 27. junija 1922 je prišlo še do treh volitev v narodno skupščino, leta 1923, 1925 in 1927. Začasno narodno predstavništvo in ustavodajna skupščina sta dajala čisto svojsko podobo, skupščine iz let 1923, 1925 in 1927 pa znova lahko po številu poslancev in strankarski pripadnosti primerjamo z državnim zborom 1907 in 1911. Pred vojno je bilo v državnem zboru 24 Slovencev, zdaj jih je bilo v narodni skupščini 26. Slovenska ljudska stranka je v obeh obdobjih kazala popolno premoč. Pred vojno je imela 17 in 20 poslancev, v letih 1923-27 pa 20 in 21. Največji uspeh je dosegla leta 1923, ko je nabrala 60,5% glasov in dobila 21 od 26 poslancev, torej 80,8%. Ta volilni uspeh je bil rezultat proporcionalnega volilnega sistema, medtem ko je bil podoben uspeh iz leta 1911 rezultat bojev po sistemu absolutne večine. Med državnim zborom 1907 in 1911 ter narodno skupščino 1923-27 pa je, kar se tiče Slovencev, tudi velika razlika. Ena seveda glede ozemlja, saj po vojni kot novo nastopa Prekmurje, ni pa več Primorja in Koroške, čeprav med kandidati nastopajo tudi ljudje, ki so se od tam preselili. Druga razlika je v osebah poslancev. Po volitvah leta 1925 je od nekdanjih državnih poslancev z Dunaja ostal edinole dr. Anton Korošec, ostali so umrli ali so se nehali ukvarjati s tekočo prolitiko. Tudi med poslanci dvajsetih let je bilo le troje takih, ki so bili v vseh parlamentih Jugoslavije od začasnega narodnega predstavništva do narodne skupščine iz leta 1927: mariborski profesor bogoslovja dr. Josip Hohnjec, ljubljanski profesor Anton Sušnik in posestnik Janez Brodar iz Hrastja pri Kranju. Štirje pa so bili taki, ki so bili v ustavodajni skupščini in v vseh treh naslednjih parlamentih: Ivan Pucelj, voditelj Samostojne kmetijske stranke,

⁵ Vasilij Melik: Izidi volitev v konstituanto leta 1920. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja 1962, št. 1, str. 5, 46.

Jožef Klekl, voditelj katoliških prekmurskih Slovencev, višji revizor Zadružne zveze Vladimir Pušenjak in župnik Karl Škulj.⁶

S šestojanuarsko diktaturo je bilo konec parlamentarizma. Oktroirana ustava ga je obnovila, toda v tako žalostni obliki, da lahko s 6. 1. 1929 končamo čas svobodnih volitev.

⁶ Bojan Balkovec: Parlamentarne volitve v Jugoslaviji v letih 1920-1938, disertacija. Ljubljana 1997, seznam kandidatov str. 123-151.